

فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات سیاسی و بین‌المللی
دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا
شماره پنجم - بهار ۱۳۸۹
صص ۱۱۴ - ۸۵

بررسی جایگاه دهیاری‌ها به‌عنوان نهادهای میانجیگری بین دولت و مردم (مورد مطالعه روستاهای شهرستان نجف آباد)

مسعود جعفری نژاد^۱ - صمد کلانتری^۲ - مسعود منتظری^۳

تاریخ دریافت: ۸۸/۱۱/۱۳

تاریخ تصویب: ۸۹/۴/۲۴

چکیده:

دهیاری یکی از نهادهای جدید در توسعه‌ی روستایی است که در دهی اخیر جهت اداره و مدیریت توسعه‌ی روستایی ایجاد شده است. اگر توسعه بر مبنای نیاز مردم انجام شود، مناسب‌تر و صحیح‌تر خواهد بود که این کار در سطح محلی توسط دهیاری‌ها انجام گیرد. از این‌رو دهیاری به‌عنوان نماینده‌ی دولت در روستاها نقش بسزایی در حل و فصل مشکلات و مسایل روستاییان به دولت بر عهده دارد. سؤال اصلی این تحقیق بررسی جایگاه دهیاری‌ها به‌عنوان نهاد

۱. استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا

۲. استاد و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا

۳. کارشناس ارشد علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا

میانجیگری دولت و روستاییان در شهرستان نجف آباد است. روش مورد استفاده در این تحقیق روش تحقیق کمی است که در آن رابطه‌ی روستاییان با دهیاری با استفاده از پرسشنامه‌ی سنجیده شده است. برای تحلیل رابطه‌ی بین روستاییان با دهیاری از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که روستاییان با وجود اینکه رضایت نسبتاً بالایی از دهیاران دارند، از سازمان‌های متولی توسعه‌ی روستایی که در روستاها به فعالیت می‌پردازند، رضایت نسبتاً خوبی ندارند. همچنین براساس ضریب همبستگی r پیرسون، رضایت از دهیاری‌ها با رضایت از دولت رابطه‌ی معناداری دارد و این رابطه قابل تعمیم به جامعه‌ی آماری می‌باشد که رضایت از دهیاری‌ها باعث افزایش رضایت از دولت می‌گردد. به‌طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که دهیاران در برخی از وظایف سازمان‌های متولی توسعه‌ی روستایی، می‌توانند به‌عنوان نهاد میانجیگری بین روستاییان و دولت بکار روند.

کلید واژه: دهیاری، دولت، روستا، نهاد میانجیگری.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مقدمه

شهرها مولود روستاها و روستاها مادر شهرها محسوب می‌شوند. روستاها به‌عنوان اولین واحدهای اجتماعی و مرکز استقرار و اسکان انسانها، دارای سازمان اجتماعی و مدیریت بوده‌اند، لکن مدیریتی با مفهوم گسترده‌تر و متفاوت با آنچه که امروزه تحت عنوان علم و یا فن مدیریت تدریس می‌شود یا مطرح است. مدیریت روستاها در کشورهای جهان سوم که بخش اعظم جمعیت در روستاها استقرار دارند (خصوصاً در ایران که تا دو دهه پیش، بیش از سه چهارم جمعیت در قریب ۶۰ هزار روستا ساکن بوده‌اند)؛ مدیریتی است متفاوت با مدیریت مزارع بزرگ و یا روستاهای کشورهای صنعتی غرب (طالب، ۱۳۷۶: ۵).

نظام مدیریت روستایی ایران طی سالیان طولانی به لحاظ ساختارهای اجتماعی، تحولات و دگرگونی‌های پیچیده‌ای را پشت سر گذاشته است و متأسفانه خلاء مدیریت کارآمد و اصولی در روستاها در تمامی این ادوار به خصوص تا سال ۱۳۴۰ و در دهه‌های اخیر مشکلات عدیده‌ای را برای روستاییان ایجاد نموده است. اگر چه بعد از انقلاب تشکیلاتی تحت عنوان شورای اسلامی، خانه همیار، دفتر عمران روستایی و غیره در روستاها شکل گرفتند، ولی به دلیل نداشتن زمینه‌های لازم و سازمان‌های اجرایی مرتبط توفیق قابل قبولی حاصل نکردند. به دلیل این نابسامانی‌ها در سال ۱۳۷۷ «قانون تأسیس دهیاری خود کفا در روستاهای کشور» به تصویب رسید و با الگو برداری از مدیریت شهری که مشتمل بر دو نهاد شورای شهر و شهرداری است، به وزارت کشور اجازه داده شد تا به منظور اداره‌ی امور روستاها و توسعه‌ی پایدار روستایی سازمانی به نام «دهیاری» با توجه به ویژگی‌های محل و با درخواست اهالی، به صورت خودکفا با شخصیت حقوقی مستقل در روستاهای بالای بیست خانوار که بالغ بر ۳۵ هزار روستا در کشور است، تأسیس نماید. در اجرای این دستورالعمل، وزارت کشور تا پایان آبان سال ۱۳۸۳ مجوز تأسیس ۱۳۲۶۷ دهیاری را صادر کرده و پیش بینی می‌گردد که طی چند سال آینده برای تمامی روستاهای بالای بیست خانوار دهیاری تأسیس نماید (مهدوی و نجفی کانی، ۱۳۸۴).

در سال ۱۳۸۶ مجوز تأسیس برای ۱۷۱۶ روستا صادر شده است که به این ترتیب تعداد کل مجوزهای صادره به رقمی معادل ۲۰۲۶۲ بالغ شده است (سازمان شهرداریها و دهیاریها، ۱۳۸۷).

در این تحقیق، جایگاه دهیاری‌ها به‌عنوان نهادهای میانجیگری بین دولت و مردم در شهرستان نجف آباد اصفهان بررسی شده است که امید می‌رود نتایج آن راه‌گشای خیلی از مسائل مدیریت روستایی و دهیاریها در سطح شهرستان و استان قرار گیرد.

بیان مسأله

در تحلیل مدیریت روستایی تا انقلاب اسلامی، روستاها به‌عنوان واحدهای طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، تولیدی محسوب گردیده و هنوز هم به‌عنوان تأمین‌کننده‌ی بخش عمده‌ای از مواد اولیه و غذایی شهرها مطرح‌اند. در روستاهای ایران از گذشته‌های دور رابطه‌ی مالک (مالک آب، زمین و در مواردی بذر و احتمالاً عوامل شخم) و زراع (عمدتاً به‌عنوان نیروی کار) از سنخ رابطه مالک و مستأجر یا کارفرما و کارگر یا ... نبوده، بلکه دارای ابعاد اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بوده و مالک خود را مجاز به دخالت در امور تولیدی (تأمین عوامل تولید، نگهداری منابع آب تعیین برنامه کشت ...)، اجتماعی ده دانسته و حتی در موارد عدیده‌ای زندگی خصوصی رعایا را نیز از طریق عوامل خود تحت نظارت و رسیدگی داشت، در چنین شرایطی مدیریت ده در کلیه‌ی ابعاد بر عهده‌ی مالک بود (طالب، ۱۳۷۶: ۴۴).

در شهریور ماه ۱۳۴۲ دولت «لایحه‌ی قانونی تشکیل انجمن‌های ده و اصلاح امور اجتماعی و عمران دهات» را به تصویب رسانید. ولی مسائل مختلف از جمله طرح موضوع تعاونیها، موضوع سپاهیان مختلف دانش، بهداشت، ترویج و خانه‌ی اصناف، شورای کشاورزی و ... امکان نداد تا انجمن‌ها نقش خود را ایفا کنند. هدف هم واقعاً جانشین کردن تشکیلات مردمی به جای مالک نبود.

دولت در اینگونه سازمانها بخشی از وظایف (از جمله تصمیم‌گیری) را برای خود محفوظ داشته بود و آن قسمت را که به تشکیلات مردمی واگذار کرده بود، قانوناً تحت نظر داشت تا شرایط لازم برای انتقال آنها فراهم آید و نکته‌ی جالب اینکه بعد از چند دهه، شرایط لازم فراهم نشد (همان: ۴۶).

در کنار توزیع وظایف بین سازمانهای مختلف دولتی، همواره گرایش به تمرکز امور ده در یک وزارتخانه وجود داشته است. تصمیم‌گیری‌های اساسی در ادارات دولتی و

به‌صورت متمرکز اتخاذ می‌گردید و مشارکت در سازمان‌های محلی مثل انجمن ده یا شرکت تعاونی و ... فرصت و امکانی برای تأثیرگذاری بر رهبری ده و اداره‌ی امور آن به دست روستاییان نمی‌داد. سابقه‌ی اداره‌ی متمرکز در ایران و به‌ویژه در مناطق روستایی از طریق حکام و یا مالکان بزرگ امری است ریشه‌دار و سیاستهای متخذه پس از اصلاحات ارضی عمیقاً این مسأله را مورد اصلاح و تغییر قرار نداده بود، بلکه به لحاظ سیاسی دولت را جایگزین مالک کرده بود. نبود زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی مشارکت مردم در اداره‌ی امور مختلف روستا از یک طرف و ندادن فرصت و امکانات از طرف دیگر و عدم حمایت مسئولین از انجمن‌های محلی در جمع‌آوری عوارض و ... دست روستاییان را هم که می‌خواستند در این زمینه منشاء اثری باشند، بسته بود. چشم دوختن به مرکز و حل هر مسأله‌ای حتی موضوع کوچک داخلی را از مقامات بالا خواستن منحصر به روستاییان نبود، در سطح دهستان، بخش و شهرستان نیز وضع به همین منوال بوده است.

با پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل جهاد سازندگی و تصویب قوانین مربوط به احیاء و واگذاری زمین (هیأت هفت نفره) و همچنین بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، روستاییان کشور با نهادهای تازه که نمایندگان بودند، آشنا شدند. گروه‌های مختلف سیاسی نیز با توسل به «شورا» هر یک به نوعی در صدد بودند تا با طرح تشکیلات شورایی در روستاها، ضعف ارتباطی بین ده و دولت را که در جریان انقلاب شدیداً لطمه خورده و تقریباً از بین رفته بود، احیاء نمایند. این رابطه که گاهی به رابطه‌ی شهر و روستا و یا رابطه اقشاری از تحصیل کرده‌ها و یا روشنفکرانی که به صورت تشکیلاتی فعالیت می‌کردند، با روستاییان مبدل می‌شد، می‌توانست در جهت اهداف سازمانهای سیاسی غیر دولتی نتایج مختلفی را مد نظر داشته باشد.

روستاها و جامعه‌ی روستایی در جریان انقلاب اسلامی و حتی چندین ماه بعد از پیروزی انقلاب وضعیتی متفاوت با اوضاع و احوال شهرها و جامعه‌ی شهری داشت. پس

از سقوط رژیم پهلوی و پیروزی انقلاب، با توجه به ایجاد تغییرات سیاسی و اجتماعی گسترده روستاییان با مشکلاتی روبرو شدند. این مشکلات به توهم دهقانان نسبت به شایعاتی که شنیده بودند، دامن می‌زد. پی‌آمد این وقایع در روستاهای کشور، پیام تاریخی امام خمینی^(ره) رهبر انقلاب اسلامی ایران، مبنی بر ایجاد نهادی به نام جهاد سازندگی بود. به پیروی از این پیام تاریخی، گروهی از جوانان به روستاها رفتند. این جوانان مناسب‌ترین و فعال‌ترین عوامل صدور انقلاب به روستاها بودند. در سال‌های بعد از ورود جهاد به روستاها، شوراهای اسلامی هم تشکیل یافتند.

آینده‌ی مدیریت جدید روستایی متکی بر ظرفیت‌های جوامع محلی با اداره و کنترل دقیق مکان و بهره‌وری از منابع موجود می‌باشد. در مقطع جهانی شدن ارتباطات و تمرکز سرمایه‌ها، عملکرد دقیق برنامه‌ریزی‌ها برای توسعه‌ی روستایی و نواحی محلی، مقابله با خودکامگی و فردگرایی است. لذا مجموعه‌ی مدیریت باید به وسیله‌ی استراتژی‌های کارآمد، قدرت عمل، ابتکار در سازندگی و سیاستگذاری حساب شده همراه باشد. مدیریت جدید توسعه‌ی روستایی باید درک توسعه‌ی محلی، بروز ابتکارها، جمع‌گرایی و مشارکت را در دستور کار قرار دهد و قادر به تحلیل مشکلات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی فضاها و روستایی باشد (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲: ۲۳۰).

آلبرت واترسون توسعه‌ی روستایی را فعالیت‌هایی مرکب از بخش‌های متعدد می‌داند که مهم‌ترین آنها حصول عواید اقتصادی و رفاه اجتماعی برای هر فرد روستایی است (تودارو، ۱۳۶۴: ۱۳۶).

یکی از مهم‌ترین عوامل برای بوجود آوردن توسعه‌ی پایدار روستایی، ایجاد دموکراسی عملی بیشتر در سطح محلی و منطقه‌ای است که به نوبه‌ی خود می‌تواند موجب بوجود آمدن تغییرات مثبت دیگری باشد. ترویج مشارکت مردمی در کلیه‌ی زمینه‌های تصمیم‌گیری، مدیریتی، نظارتی، اجرایی، فنی، مالی و تأمین نیروی انسانی، اجتماعی و

فرهنگی به منظور استقرار اصل تمرکز زدایی، تقویت و تثبیت روند پایداری در محیط و اجتماع روستایی از اهمیت به سزایی برخوردار است (بحرینی و مکنون، ۱۳۸۰: ۵۴).

اگر چه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران تشکیلات متعددی چون شورای اسلامی، خانه‌ی همیار، دفتر عمران روستایی و غیره در روستاها شکل گرفتند، ولی به دلیل نداشتن زمینه‌های لازم و سازمان‌های اجرایی به موفقیت چندانی دست نیافتند. در سال ۱۳۷۷ «قانون تأسیس دهیاری خودکفا در روستاهای کشور» به تصویب رسید تا اداره‌ی امور روستاها را بصورت خودکفا با شخصیت حقوقی مستقل در روستاهای بالای بیست خانوار عهده دار گردد.

شهرستان نجف‌آباد که یکی از شهرستان‌های استان اصفهان است؛ در ۲۷ کیلومتری شهر اصفهان واقع شده‌است. مرکز این شهرستان، شهر نجف‌آباد است. شهرستان نجف‌آباد بر گستره‌ی دشتی در محصوره‌ی فرسایش‌یافته پیش کوههای داخلی زاگرس که متعلق به دوران سوم زمین‌شناسی می‌باشد، قرار گرفته است. در جنوب خوانسار و میمه، شمال لنجان، شرق فریدن و غرب اصفهان واقع شده است. از نظر طول و عرض جغرافیایی در ۵۱ درجه و ۲۱ دقیقه طول شرقی و ۳۸ دقیقه و ۳۲ درجه‌ی عرض از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. ارتفاع متوسط آن از سطح دریا در حدود ۱۶۵۵ متر می باشد که ۸۲ متر از سطح اصفهان بلندتر است و حدود ۶۳۵ متر از سطح کوهستانی فریدن، پایین‌تر است (شهرداری نجف‌آباد، ۱۳۸۸).

بر طبق آمار سازمان شهرداریها و دهرداریها در سال ۱۳۸۷ در کل استان اصفهان، تعداد مجوز صادر شده تا پایان سال ۸۳ حدود ۴۴۲ دهیاری، تعداد مجوز صادر شده در سال ۸۴ حدود ۱۳۹ دهیاری، تعداد مجوز صادر شده در سال ۸۵ حدود ۶۱ دهیاری، تعداد مجوز صادر شده در سال ۸۶ حدود ۷۷ دهیاری، تعداد مجوز صادر شده در سال ۸۷ حدود

۲ دهیاری و تعداد کل مجوزهای صادره شده ۷۲۱ دهیاری می‌باشد (سازمان شهرداریها و دهرداریها، ۱۳۸۸).

طبق نتایج منتشره از سرشماری عمومی جمعیت در سال ۱۳۷۰ توسط مرکز آمار ایران، شهرستان نجف‌آباد با مساحتی حدود پنج هزار کیلومترمربع، دارای جمعیتی بالغ بر (۳۱۷۴۶۳) سیصد و هفده هزار و چهارصد و شصت و سه نفر است که از این جمعیت (۲۰۹۷۵۶) دویست و نه هزار و هفتصد و پنجاه و شش نفر، مربوط به مناطق شهری و (۱۰۷۷۰۷) صد و هفت هزار و هفتصد و هفت نفر، مربوط به ساکنین روستاهاست (شهرداری نجف‌آباد، ۱۳۸۸).

بر طبق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ استان اصفهان داری ۱۲۲۳۶۷۶ خانوار بوده است که از این تعداد حدود ۱۶.۶۰ درصد، یعنی ۷۳۷۰۹ خانوار (۲۷۹۰۱۴ نفر) را شهرستان نجف‌آباد به خود اختصاص داده است. شهرستان نجف‌آباد از دو بخش مرکزی و بخش مهردشت تشکیل شده است. با توجه به این آمارها که از سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ شهرستان نجف‌آباد، استخراج شده است؛ می‌توان فهمید که از بین ۳۵ روستای دهستانهای شهرستان حدود ۱۵ روستا دارای جمعیت تا حدودی زیاد و به طبع آن دارای دهیاری هستند که در صورت توانمندسازی آنها می‌توان گام‌های مؤثری بسوی توسعه روستایی که عبارت از توسعه در تمام بخشهای اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است؛ برداشت. بخش مرکزی شامل دهستانهای جوزدان، صادقیه (نجف‌آباد)، و دهستان صفائیه (نجف‌آباد) است و شهرهای نجف‌آباد، گلدهشت و کهریزسنگ در بخش مرکزی، در بخش مهردشت دهستانهای اشن و حسین‌آباد و در بخش مهردشت شهرهای دهق و علویجه جای گرفته‌اند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

در دهستان جوزدان روستاهای رحمت‌آباد و فیلور و در دهستان صادقیه روستاهای جلال‌آباد، حاجی‌آباد، همت‌آباد و نهضت‌آباد دارای دهیاری می‌باشند. کل جمعیت

روستاهای دارای دهیاری در دهستانهای جوزدان، صادقیه به ترتیب ۲۶۲۷ و ۷۵۷۹ نفر است. در دهستان اشن روستاهای خیرآباد، دماپ، گلدره و اشن و در دهستان حسین آباد نیز روستاهای حسین آباد، علی آباد، هسنیجه و خونداب دارای دهیاری می باشند. کل جمعیت روستاهای دارای دهیاری در دهستان اشن ۱۳۵۴ نفر و دهستان حسین آباد ۱۳۵۸ نفر است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

با توجه به اهمیت دهیاریها در توسعه‌ی روستایی به ویژه در شهرستان نجف آباد در این تحقیق به بررسی آنها به‌عنوان نماینده‌ی دولت و عامل توسعه‌ی روستایی می‌پردازیم. در این تحقیق با توجه به اهمیت و ضرورت این سازمانها به‌عنوان نماینده‌ی دولت در روستاها که دهیاری مسئولیت آن را بر عهده دارد به بررسی رابطه‌ی آنها با روستاییان شهرستان نجف‌آباد به‌عنوان نهادهای میانجیگری بین دولت و مردم پرداخته شده است.

سؤالات تحقیق

- دهیاری‌ها به‌عنوان نهادهای میانجیگری بین دولت و مردم در روستاهای شهرستان نجف‌آباد چه جایگاهی دارند؟
- رابطه‌ی رضایت‌مندی روستاییان از عملکرد دهیاریها با رضایت‌مندی آنها از سیاست‌های دولت در روستاهای شهرستان نجف‌آباد، چگونه می‌باشد؟
- میزان مشارکت مردم با دهیاری‌ها در اداره‌ی کارآمد منابع و اجرای سیاست‌های دولت در روستاهای شهرستان نجف‌آباد در چه سطحی می‌باشد؟

روش تحقیق

موضوع این تحقیق در زمره‌ی مباحث اجتماعی و سیاسی است. با توجه به ویژگی‌های مسائل اجتماعی و سیاسی و روش‌های مختلف تحلیل و تحقیق، پایه و اساس روش

پژوهش در تحقیق حاضر از نوع روش تحقیق کمی انتخاب شده است. برای بررسی رابطه‌ی روستاییان با دهیارها، از روش پیمایشی استفاده شده است.

الف) روش تحقیق

تحقیق پیمایشی یا زمینه‌یابی، جمعیت‌های بزرگ را با انتخاب و مطالعه‌ی نمونه‌های منتخب از آن جامعه‌ها برای کشف میزان نسبی شیوع، توزیع و روابط متقابل روانشناختی و جامعه-شناختی مورد بررسی قرار می‌دهد. این روش تحقیق به مفهوم علمی اجتماعی کاملاً تازگی دارد و از پیشرفتهای قرن بیستم به شمار می‌رود (کرلینجر، ۱۳۷۶: ۶۶).

ب) تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق

متغیرهای وابسته	متغیرهای مستقل	رو	پهنای
دهیاری	روستاییان: ♦ پاسخگویی (رضایت روستاییان)، ♦ اداره کارآمد منابع و اجرای سیاست‌های درست (مشارکت روستاییان	رو	پهنای

دهیاری

♦ تعریف مفهومی دهیاری

واژه دهبان با قانون تشکیل انجمن ده و دهبانی (سال ۱۳۵۴) در امر مدیریت روستایی مطرح گردید و سعی شد از واژه‌ی کدخدا دیگر استفاده نشود، کدخدا که طبق قانون مربوط (۱۳۱۴) و عرف همواره نماینده و منتخب مالک بود، ظاهراً با توافق مالک، روستاییان و دولت تعیین می‌شده است (طالب، ۱۳۷۶: ۳۸).

بر طبق ماده واحده‌ی قانون تأسیس دهیاری‌های خودکفا در روستاهای کشور مصوب ۱۳۷۷/۴/۱۴؛ به وزارت کشور اجازه داده می‌شود به منظور اداره‌ی امور روستاها،

سازمانی به نام دهیاری با توجه به موقعیت محل با درخواست اهالی و به صورت خودکفا با شخصیت حقوقی مستقل در این روستاها تأسیس نماید. این سازمانها، نهادهای عمومی غیردولتی محسوب می‌گردند. تأسیس دهیاری‌های مذکور به هیچ وجه مانع اقدامات و کمک‌های دولت در جهت رسیدگی به عمران و آبادی روستاهای مذکور نخواهد شد.

♦ تعریف عملیاتی دهیاری

دهیاری نهادی غیر دولتی است که توسط شورای اسلامی برای اداره امور روستا از بین خود روستاییان در روستاهای شهرستان نجف آباد انتخاب می‌شود.

مشارکت

♦ تعریف مفهومی مشارکت

مشارکت، بر وزن مفاعله، از نظر لغوی به معنای شرکت دو جانبه و متقابل افراد برای انجام امری است. از منظر جامعه‌شناسی، مشارکت نوعی فرایند تعاملی چند سویه است. مشارکت مردمی در معنای عام خود همانند سایر واژه‌های حوزه‌ی علوم اجتماعی - انسانی تحت شرایط اجتماعی متفاوت، معنای متعددی پیدا کرده و پرسش‌هایی چون فعالیت مشارکتی تا چه حد ضروری و مطلوب است، چه هدف‌هایی دارد، آیا مشارکت در مقام اجراست یا به مرحله‌ی تصمیم‌گیری هم رسیده است را در پی داشته که برحسب تعریف مشارکت، پاسخ‌های مختلفی دریافت کرده است.

موسسه‌ی تحقیقاتی ملل متحد، مشارکت را «کوشش‌های سازمان یافته برای افزایش کنترل بر منابع و نهادهای نظم‌دهنده در شرایط اجتماعی معین از سوی برخی از گروه‌ها و جنبش‌هایی که تاکنون از حیطه‌ی اعمال چنین کنترلی محروم و مستثنی بوده‌اند» تعریف می‌کند (غفاری، ۱۳۸۰: ۳۷).

بر مبنای این تعریف، توانمند سازی گروه‌های محروم و جدا افتاده جهت ورود آنها به فرایند مشارکت در تصمیم سازی و نظارت بر امور مربوط به خود، از اهمیتی فزاینده بر خوردار می‌باشد.

از دیدگاه هوئین کائوتری: «مشارکت در تکامل یافته‌ترین صورت خود، فرآیندی است اجتماعی، عمومی، یکپارچه، چند شکلی [در بر گیرنده اشکال گوناگون فعالیت اجتماعی است]، چند بعدی [تنها مدیون دولت نیست، بلکه از منبع دیگری نیز مجوز می‌گیرد] و چند فرهنگی [درصد است همه‌ی اجزای فرهنگی و قومی تشکیل دهنده‌ی جامعه را در بر گیرد] که هدف آن کشاندن همه‌ی مردم به ایفای نقشی در همه‌ی مجامع توسعه و در هر مرحله از توسعه است» (کائوتری و دیگران، ۱۳۷۹: ۲۵).

♦ تعریف عملیاتی مشارکت

مشارکت روستاییان در اداره‌ی امور روستا، حل مشکلات موجود و همکاری با دهیاری در اجرا و تسریع کارهای محول شده به دهیاری، منظور از مشارکت در این تحقیق است.

رضایت

♦ تعریف مفهومی رضایت

داشتن احساس خوشایند از حسن انجام امور، پس از ارزیابی نتایج فعالیتها و کارهای انجام شده و نیز سهم بودن در برنامه‌ها، رضایت نامیده می‌شود (ازکیا، ۱۳۸۱: ۳۰۷).

♦ تعریف عملیاتی رضایت

منظور میزان مقبولیت کارایی، و اعتمادی است که مردم روستا به دهیاری و عملکرد آن دارند.

ج) جامعه‌ی آماری و نمونه‌ی آماری

جامعه‌ی آماری این تحقیق شامل روستاهای شهرستان نجف‌آباد است که دارای دهیاری‌اند و تعداد آنها ۱۴ روستا می‌باشد. با توجه به حجم جامعه‌ی آماری از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، برای تعیین نمونه‌ی آماری استفاده شده است. برای تعیین حجم نمونه با در اختیار داشتن جامعه‌ی آماری از معادله‌ی نمونه‌گیری کوکران که به قرار ذیل است، استفاده می‌شود (منصورفر، ۱۳۸۲).

$$n = \frac{Nt^2pq}{Nd^2 + t^2pq} = \frac{5515 \times 1/96^2 \times \%50 \times \%50}{5515 \times \%5^2 + 1/96^2 \times \%50 \times \%50} = \frac{5296.60}{14.7479} = 359$$

n حجم نمونه‌ی آماری، N جامعه‌ی آماری که برابر ۵۵۱۵ است.

P نسبت وجود صفت در جامعه‌ی آماری که ۵۰ درصد در نظر گرفته شده است (با این فرض که رابطه‌ی روستاییان با دهیاری در حد متوسطی است).

q نسبت عدم وجود صفت در جامعه‌ی آماری که برابر $1-P$ که برابر ۵۰ درصد می‌شود.

d مقدار خطای پذیرفته شده که ۰/۰۵ است.

t ضریب قابلیت اطمینان، برای اطمینان در سطح ۹۵٪ که برابر ۱/۹۶ است.

با توجه به فرمول کوکران عدد ۳۵۹ بدست آمده است که ما موفق شدیم، تعداد ۱۶۹ پرسشنامه که توسط مردم تکمیل شده بود را جمع‌آوری نماییم.

یافته‌های تحقیق

الف) نتایج توصیفی یک متغیره‌ی تحقیق

♦ توزیع جنس پاسخگویان

همانطور که جدول زیر نشان می‌دهد، زنان ۲۶ نفر معادل ۱۵/۴ درصد و مردان ۱۴۳ نفر معادل ۸۴/۶ درصد کل پاسخگویان را تشکیل داده‌اند.

جدول (۱) توزیع فراوانی جنس پاسخگویان

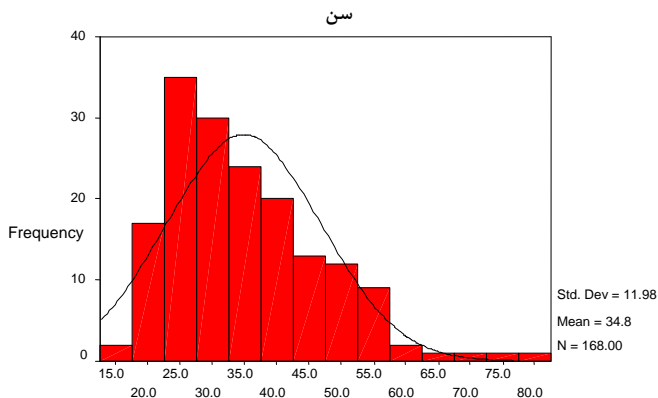
فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
زن	26	15.4	15.4
مرد	143	84.6	100.0
کل	169	100.0	

♦ توزیع سن پاسخگویان

با توجه به جدول و نمودار زیر میانگین سن پاسخگویان ۳۵ سال و حداقل و حداکثر سن آنها بین ۱۶ تا ۸۰ سال است.

جدول (۲) توزیع فراوانی سن پاسخگویان

میانگین	34.8155
حداقل	16.00
حداکثر	80.00

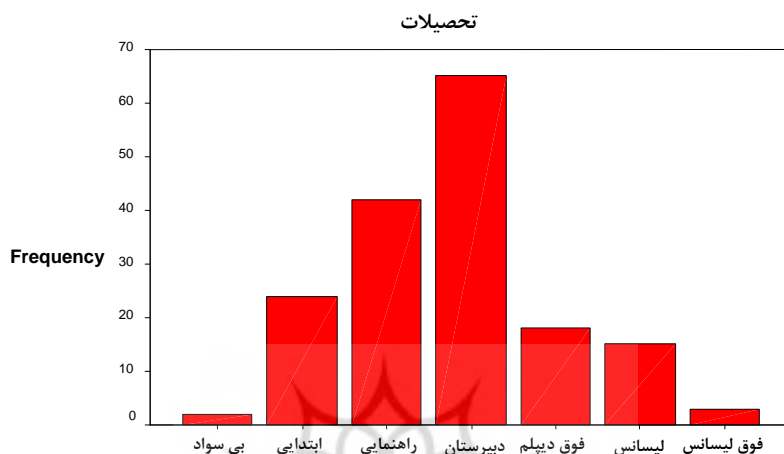
نمودار ۱) توزیع فراوانی سن پاسخگویان

♦ توزیع تحصیلات پاسخگویان

همانطور که در جدول و نمودار زیر دیده می‌شود، تعداد ۲۶ نفر (۱۵/۴ درصد پاسخگویان) دارای سطح سواد ابتدایی و بی‌سواد، تعداد ۴۲ نفر (۲۹/۹ درصد پاسخگویان) راهنمایی، تعداد ۶۵ نفر (۳۸/۵ درصد پاسخگویان) دبیرستان، تعداد ۳۶ نفر (۲۱/۴ درصد پاسخگویان) تحصیلات دانشگاهی، دارند.

جدول ۳) توزیع فراوانی تحصیلات پاسخگویان

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
1.2	1.2	1.2	2	بی سواد
15.4	14.2	14.2	24	ابتدایی
40.2	24.9	24.9	42	راهنمایی
78.7	38.5	38.5	65	دبیرستان
89.3	10.7	10.7	18	فوق دیپلم
98.2	8.9	8.9	15	لیسانس
100.0	1.8	1.8	3	فوق لیسانس
	100.0	100.0	169	کل

نمودار ۲) توزیع فراوانی تحصیلات پاسخگویان

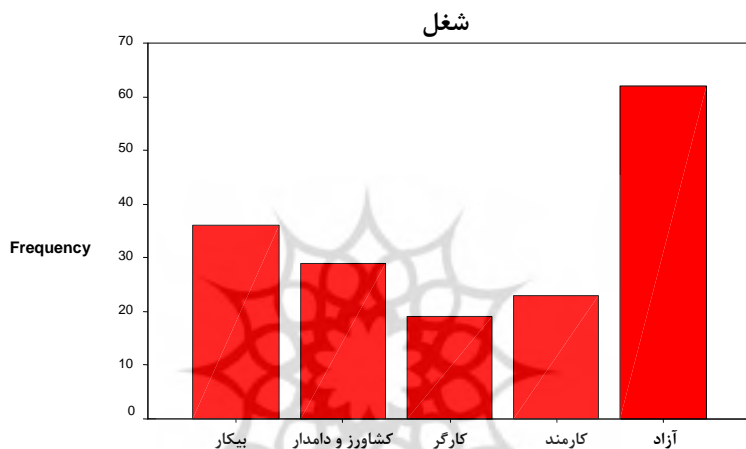
♦ مشاغل پاسخگویان

در رابطه با مشاغل پاسخگویان باید گفت: ۳۶ نفر (۲۱/۳ درصد پاسخگویان) از آنان را بیکاران، تعداد ۲۹ نفر (۱۷/۲ درصد پاسخگویان) کشاورز و دامداران، تعداد ۱۹ نفر (۱۱/۲ درصد پاسخگویان) را کارگران، تعداد ۲۳ نفر (۱۳/۶ درصد پاسخگویان) را کارمندان و تعداد ۶۲ نفر (۳۶/۷ درصد پاسخگویان) را نیز افراد دارای مشاغل آزاد، تشکیل داده‌اند.

جدول ۴) توزیع فراوانی شغل پاسخگویان

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
21.3	21.3	21.3	36	بیکار
38.5	17.2	17.2	29	کشاورز و دامدار
49.7	11.2	11.2	19	کارگر

63.3	13.6	13.6	23	کارمند
100.0	36.7	36.7	62	آزاد
	100.0	100.0	169	کل

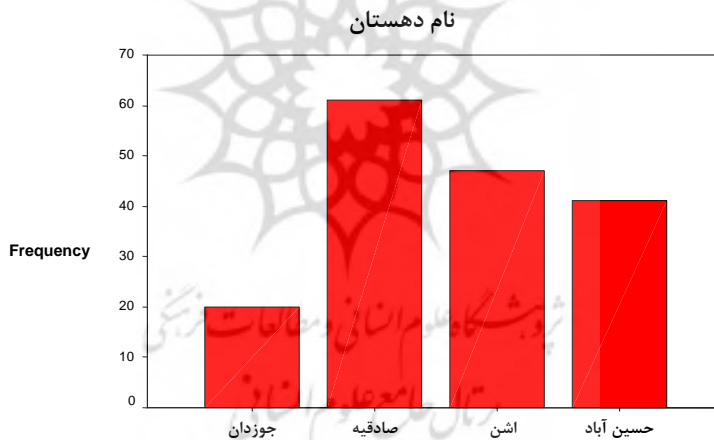
نمودار ۳) توزیع فراوانی شغل پاسخگویان

♦ توزیع پاسخگویان بر حسب دهستان

همانطور که از جدول و نمودار زیر پیدا است، توزیع پاسخگویان به این صورت است: تعداد ۲۰ نفر (۱۱/۸ درصد پاسخگویان) از دهستان جوزدان، تعداد ۶۱ نفر (۳۶/۱ درصد پاسخگویان) از دهستان صادقیه، تعداد ۴۷ نفر (۲۷/۸ درصد پاسخگویان) از دهستان اشن، و تعداد ۴۱ نفر (۲۴/۳ درصد پاسخگویان) از دهستان حسین آباد.

جدول (۵) توزیع پاسخگویان بر حسب دهستان

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
11.8	11.8	11.8	20	جوزدان
47.9	36.1	36.1	61	صادقیه
75.7	27.8	27.8	47	اشن
100.0	24.3	24.3	41	حسین آباد
	100.0	100.0	169	کل

نمودار (۴) توزیع پاسخگویان بر حسب دهستان

♦ توزیع پاسخگویان بر حسب روستا

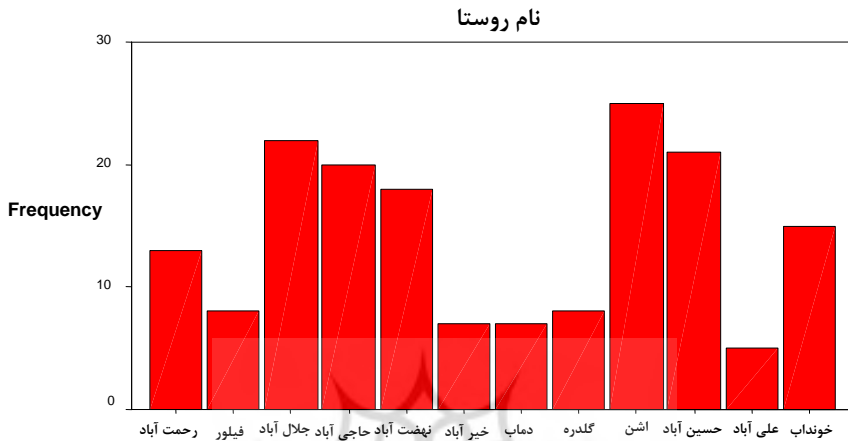
توزیع پاسخگویان بر حسب روستا نیز به قرار زیر است: ۱۳ نفر (۷/۷ درصد پاسخگویان) از روستای رحمت آباد، تعداد ۸ نفر (۴/۷ درصد پاسخگویان) از روستای فیلور، تعداد ۲۲ نفر

بررسی جایگاه دهیاری‌ها به‌عنوان نهادهای میانجیگری بین ... / ۱۰۳

(۱۳ درصد پاسخگویان) از روستای جلال‌آباد، تعداد ۲۰ نفر (۱۱/۸ درصد پاسخگویان) از روستای حاجی‌آباد، تعداد ۱۸ نفر (۱۰/۷ درصد پاسخگویان) از روستای نهضت‌آباد، تعداد ۷ نفر (۴/۱ درصد پاسخگویان) از روستای خیرآباد، تعداد ۷ نفر (۴/۱ درصد پاسخگویان) از روستای دماپ، تعداد ۸ نفر (۴/۷ درصد پاسخگویان) از روستای گلدره، تعداد ۲۵ نفر (۱۴/۸ درصد پاسخگویان) از روستای اشن، تعداد ۲۱ نفر (۱۲/۴ درصد پاسخگویان) از روستای حسین‌آباد، تعداد ۵ نفر (۳ درصد پاسخگویان) از روستای علی‌آباد و تعداد ۱۵ نفر (۸/۹ درصد پاسخگویان) از روستای خونداب.

جدول ۶) توزیع پاسخگویان بر حسب روستا

درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
7.7	7.7	7.7	13	رحمت‌آباد
12.4	4.7	4.7	8	فیلور
25.4	13.0	13.0	22	جلال‌آباد
37.3	11.8	11.8	20	حاجی‌آباد
47.9	10.7	10.7	18	نهضت‌آباد
52.1	4.1	4.1	7	خیرآباد
56.2	4.1	4.1	7	دماپ
60.9	4.7	4.7	8	گلدره
75.7	14.8	14.8	25	اشن
88.2	12.4	12.4	21	حسین‌آباد
91.1	3.0	3.0	5	علی‌آباد
100.0	8.9	8.9	15	خونداب
	100.0	100.0	169	کل

نمودار ۵) توزیع پاسخگویان بر حسب روستا

ب) نتایج تحلیل دو متغیره‌ی تحقیق

در اینجا به بیان نتایج تحلیل دو متغیره‌ی رابطه‌ی روستاییان با دهیاری و دولت و مشارکت مردم با دهیاری پرداخته می‌شود.

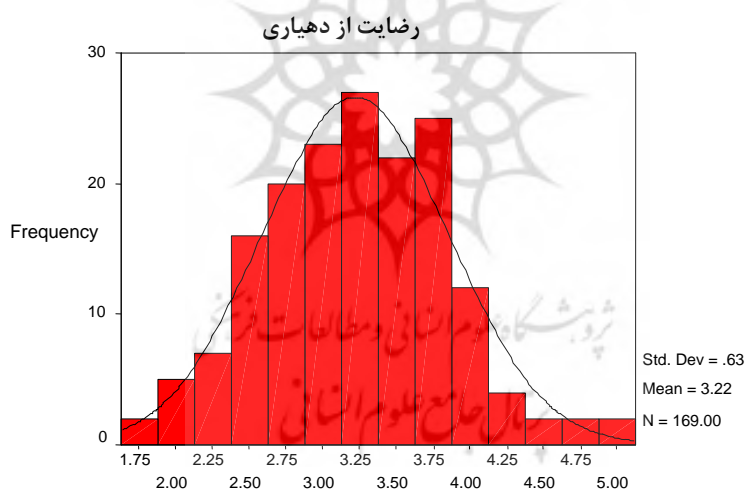
♦ رضایت روستاییان از دهیاری‌ها

با توجه به جدول و نمودار زیر، میانگین ۲۳ گویه که برای سنجش میزان رضایت روستاییان از دهیاری‌ها در نظر گرفته شده بود، ۳/۲۲ است و با در نظر گرفتن اینکه پاسخ‌ها از ۱ تا ۵ کدگذاری شده و عدد ۵ نشان از رضایت خیلی زیاد از دهیاران و عدد ۱ نشان از رضایت خیلی کم از دهیاران است. این عدد (۳/۲۰) رضایت روستاییان از دهیاران را تقریباً در حد متوسط و بالاتر نشان می‌دهد. پس روستاییان رضایت نسبتاً بالایی از دهیاران دارند.

جدول ۷) رضایت روستاییان از دهیاری‌ها

3.2191	میانگین
.04862	خطای استاندارد میانگین
.63209	انحراف استاندارد
1.75	حداقل
5.00	حداکثر

نمودار ۶) رضایت روستاییان از دهیاری‌ها

♦ رضایت روستاییان از دولت

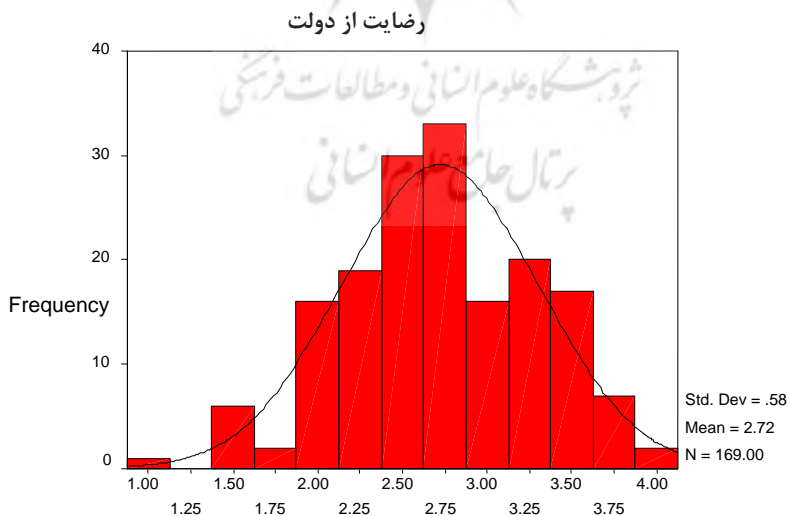
با توجه به جدول و نمودار زیر میانگین ۲۳ گویه که برای سنجش میزان رضایت روستاییان از دولت در نظر گرفته شده بود، ۲/۷۲ است و با در نظر گرفتن اینکه پاسخ‌ها از ۱ تا ۵

کدگذاری شده و عدد ۵ نشان از رضایت خیلی زیاد از دولت و عدد ۱ نشان از از رضایت خیلی کم از دولت است این عدد (۲/۷۲) رضایت روستاییان از دولت را تقریباً در حد پایین‌تر از متوسط نشان می‌دهد. لذا روستاییان رضایت نسبتاً خوبی از سازمان‌های متولی توسعه‌ی روستایی که در روستاها به فعالیت می‌پردازند، ندارند.

جدول ۸) رضایت روستاییان از دولت

2.7225	میانگین
.04444	خطای استاندارد میانگین
.57776	انحراف استاندارد
1.00	حداقل
3.96	حداکثر

نمودار ۷) رضایت روستاییان از دولت

♦ تحلیل رابطه‌ی رضایت‌مندی روستاییان از عملکرد دهیارها با رضایت‌مندی آنها از سیاست‌های دولت

هنگامی که هر دو متغیر مقیاسی هستند، به منظور تفسیر رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته می‌توان از قویترین ضریب همبستگی خطی، یعنی ضریب همبستگی r پیرسون استفاده نمود. فرمول r پیرسون یک فرمول متقارن، و دامنه‌ی تغییر مقدار آن از -1 تا $+1$ است. $+1$ به معنای همبستگی مستقیم کامل، و -1 نشانه همبستگی معکوس کامل است. ضریب همبستگی وجود، شدت و جهت رابطه میان متغیرها را می‌سنجد. با توجه به جدول زیر ضریب همبستگی r پیرسون برابر $0/504$ شده و سطح معناداری آن برابر $0/000$ است پس رضایت از دهیاری‌ها با رضایت از دولت رابطه معناداری دارد و این رابطه قابل تعمیم به جامعه‌ی آماری می‌باشد. و با توجه به مثبت بودن ضریب همبستگی رابطه‌ای مستقیم می‌باشد و نشان می‌دهد که رضایت از دهیاری‌ها باعث افزایش رضایت از دولت می‌گردد.

جدول ۹) نتایج آزمون روابط رضایت از دهیاری‌ها با رضایت از دولت

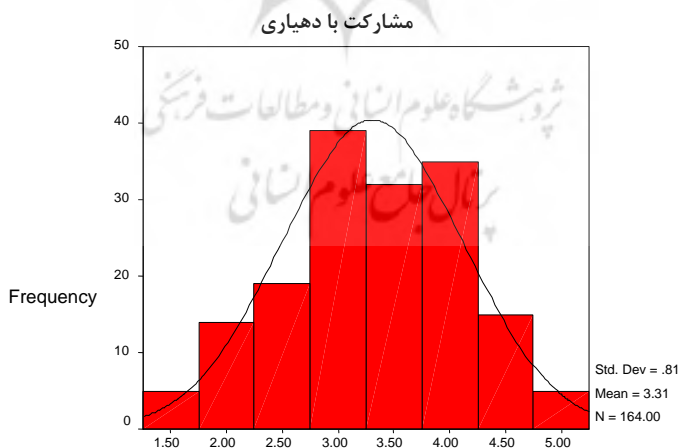
متغیرها	تعداد پاسخگویان	پیرسون r	ضریب تعیین	معناداری
رضایت از دهیاری‌ها رضایت از دولت	۱۶۹	$0/504$	$0/254$	$0/000$

♦ مشارکت مردم در امور دهیاری‌ها

با توجه به جدول و نمودار زیر میانگین ۵ گویه که برای سنجش میزان مشارکت مردم در امور دهیاری‌ها در نظر گرفته شده بود، ۳/۳۱ است و با در نظر گرفتن اینکه پاسخ‌ها از ۱ تا ۵ کدگذاری شده و عدد ۵ نشان از مشارکت خیلی زیاد با دهیاری‌ها و عدد ۱ نشان از مشارکت خیلی کم با دهیاری‌ها است، این عدد (۳/۳۱) میزان مشارکت بالاتر از حد متوسط و خوب را نشان می‌دهد. پس روستاییان در امور دهیاری‌ها به نحو مؤثری مشارکت دارند.

جدول ۱۰) مشارکت مردم در امور دهیاری‌ها

3.3079	میانگی
۰.06307	خطای استاندارد میانگین
۰.80765	انحراف استاندارد
1.40	حداقل
5.00	حداکثر

نمودار ۸) مشارکت مردم با دهیاری‌ها

بحث و نتیجه‌گیری

نظام مدیریت روستایی ایران، طی سالیان طولانی به لحاظ ساختارهای اجتماعی، تحولات و دگرگونی‌های پیچیده‌ای را پشت سر گذاشته است و متأسفانه خلاء مدیریت کارآمد و اصولی در روستاها در تمامی این ادوار مشکلات عدیده‌ای را برای روستاییان ایجاد نموده است.

در کنار توزیع وظایف بین سازمانهای مختلف دولتی، همواره گرایشی به تمرکز امور ده در یک وزارتخانه وجود داشته است. در هر دو مورد (قبل از انقلاب و بعد از انقلاب) تصمیم‌گیری‌های اساسی در ادارات دولتی و به‌صورت متمرکز اتخاذ می‌گردید و مشارکت در سازمان‌های محلی، فرصت و امکانی برای تأثیرگذاری بر رهبری ده و اداره‌ی امور آن به دست روستاییان نمی‌داد. سابقه‌ی اداره‌ی متمرکز در ایران و به‌ویژه در مناطق روستایی از طریق حکام و یا مالکان بزرگ امری ریشه‌دار است. نبود زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی مشارکت مردم در اداره‌ی امور مختلف روستا از یک طرف و ندادن فرصت و امکانات از طرف دیگر و عدم حمایت مسئولین از انجمنهای محلی در جمع‌آوری عوارض و ... دست روستاییانی را هم که می‌خواستند در این زمینه منشاء اثری باشند، بسته بود. چشم دوختن به مرکز و حل هر مسئله‌ای حتی موضوع کوچک داخلی را از مقامات بالا خواستن منحصر به روستاییان نبود، در سطح دهستان، بخش و شهرستان نیز وضع به همین منوال بوده است. به‌دلیل این نابسامانی‌ها در سال ۱۳۷۷ «قانون تأسیس دهیاری خودکفا در روستاهای کشور» به تصویب رسید و به وزارت کشور اجازه داده شد؛ تا به‌منظور اداره‌ی امور روستاها و توسعه‌ی پایدار روستایی سازمانی به‌نام «دهیاری» با توجه به ویژگی‌های محل و با درخواست اهالی، به‌صورت خودکفا با شخصیت حقوقی مستقل در روستاهای بالای بیست خانوار تأسیس نماید.

اگر توسعه بر مبنای نیاز مردم انجام شود، مناسب‌تر و صحیح‌تر خواهد بود که، اینکار در سطح محلی توسط دهیاری‌ها انجام گیرد. از این‌رو دهیاری به‌عنوان نماینده‌ی دولت در روستاها نقش به‌سزایی در حل و فصل مشکلات و مسایل روستاییان به دولت بر عهده دارد. سنجش رابطه‌ی روستاییان با دهیاری‌ها نشان می‌دهد که در این تحقیق با توجه به موضوع تحقیق و جامعه مورد مطالعه (شهرستان نجف آباد) از رضایت مردم از عملکرد دهیاریها و مشارکت روستاییان برای بررسی رابطه‌ی روستاییان با دهیاری استفاده شده است.

روستاییان از عملکرد دهیاران، رضایت در حد متوسط و بالاتر دارند که این نشان از عملکرد خوب و توانایی و ظرفیت‌های بالای دهیاران در اداره و مدیریت روستا دارد. در رابطه با رضایت روستاییان از دولت، باید گفت که آنها رضایت در حد پایینتر از متوسط از سازمان‌های متولی توسعه‌ی روستایی (دولت) دارند. لذا روستاییان رضایت نسبتاً خوبی از سازمان‌های متولی توسعه‌ی روستایی که در روستاها به فعالیت می‌پردازند، ندارند.

تحلیل رابطه‌ی رضایت‌مندی روستاییان از عملکرد دهیاریها با رضایت‌مندی آنها از سیاست‌های دولت نیز نشان می‌دهد که بر حسب آزمون همبستگی، رابطه‌ای مستقیم بین آنها وجود دارد و این امر نشان می‌دهد که رضایت از دهیاری‌ها باعث افزایش رضایت از دولت می‌گردد. در رابطه با میزان مشارکت مردم با دهیاریها باید گفت که میزان مشارکت مردم بالاتر از حد متوسط و خوب است. پس روستاییان با دهیاران به نحو مؤثری مشارکت دارند.

منابع:

۱. ازکیا، مصطفی. جامعه‌شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستایی ایران، انتشارات اطلاعات، تهران، ۱۳۸۱.
۲. ازکیا، مصطفی، غفاری، غلامرضا. توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران، نشر نی، تهران، ۱۳۸۳.
۳. ازکیا، مصطفی، غفاری، غلامرضا. جامعه‌شناسی توسعه، انتشارات کیهان، تهران، ۱۳۸۴.
۴. اولکلی، پیتر و دیوید مارسدن. رهیافتهای مشارکت در توسعه روستایی، ترجمه‌ی منصور محمودنژاد، تهران، وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۰.
۵. بیکر. نحوه انجام تحقیقات اجتماعی، هوشنگ ناییبی، نشر روش، تهران، ۱۳۷۷.
۶. تقوی، نعمت‌اله. جامعه‌شناسی روستایی در جهان معاصر، نشر چاپار، ۱۳۵۶.
۷. تودارو، مایکل. توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه‌ی غلامعلی فرجادی، جلد ۱، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۴.
۸. چمبرز، رابرت. توسعه روستایی، اولویت بخشی به فقرا، مترجم، مصطفی ازکیا، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۶.
۹. دبلیولانگ و رث جان. توسعه روستایی چین با مقایسه‌های بین‌المللی، ترجمه‌ی مصطفی مهاجرانی، تهران، وزارت کشاورزی، ۱۳۷۹.
۱۰. ساروخانی باقر. روشهای تحقیق در علوم اجتماعی، انتشارت پژوهشکده مطالعات علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، جلد یک، ۱۳۸۵.
۱۱. سازمان جهاد کشاورزی نجف‌آباد. وضعیت کشاورزی شهرستان نجف‌آباد، روابط عمومی سازمان جهاد کشاورزی نجف‌آباد، ۱۳۸۸.

۱۲. سازمان شهرداریها و دهیاریها. آمار دهیاریهای استان اصفهان در سال ۱۳۸۷، روابط عمومی سازمان شهرداریها و دهیاریها، ۱۳۸۸.
۱۳. شکبیا مقدم، محمد. مدیریت سازمانهای محلی و شهرداریها، مؤسسه انتشاراتی میر، تهران، ۱۳۸۴.
۱۴. شهبازی، اسماعیل. ادغام روستاها: یک اشتباه بزرگ، ارائه شده در کنفرانس برنامه-ریزی و توسعه، دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، همچنین مجله سنبله، شماره ۵۷، ۱۳۷۱.
۱۵. شهرداری نجف آباد. معرفی شهرستان نجف آباد، روابط عمومی شهرداری نجف آباد، ۱۳۸۸.
۱۶. طالب، مهدی. مدیریت روستایی در ایران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۶.
۱۷. طالب، مهدی. جامعه شناسی روستایی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۸۴.
۱۸. غفاری، غلامرضا. تبیین عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر مشارکت اجتماعی - اقتصادی سازمان یافته‌ی روستائیان به‌عنوان مکانیزمی برای توسعه‌ی روستایی ایران (مطالعه‌ی موردی روستاهای شهر کاشان)، پایان‌نامه‌ی دکترا، دانشگاه تهران، دانشکده‌ی علوم اجتماعی، ۱۳۸۰.
۱۹. فرمانداری شهرستان نجف آباد. معرفی شهرستان نجف آباد، روابط عمومی فرمانداری نجف آباد، ۱۳۸۸.
۲۰. کرلینجر. مبانی پژوهش در علوم رفتاری، حسن پاشاشریفی، انتشارات آوای نور، تهران چاپ دوم، ۱۳۷۶.
۲۱. کائوتری، هوئین و دیگران. مشارکت در توسعه، ترجمه‌ی هادی غبرائی و داود طباطبائی، تهران، انتشارات سروش، چاپ اول، ۱۳۷۹.

۲۲. مجموعه قوانین و مقررات دهیاری‌ها. وزارت کشور (سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور)، دفتر طرح و برنامه، ۱۳۸۳.

۲۳. مرکز آمار ایران. سرشماری عمومی جمعیت در سال ۱۳۷۰، انتشارات مرکز آمار ایران.

۲۴. مرکز آمار ایران. سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، انتشارات مرکز آمار ایران.

۲۵. مرکز آمار ایران. سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵، اصفهان.

۲۶. مطیعی لنگرودی، حسن. برنامه‌ریزی روستایی با تأکید بر ایران، جهاد دانشگاهی مشهد، ۱۳۸۲.

۲۷. مطیعی لنگرودی، حسن. «مدیریت برای نوسازی روستایی تجربه اروپا و شمال آمریکا»،

فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۲.